

Zvuková stránka slova a věty

Hláskosloví

Hlásky jsou nejmenší jednotky lidské řeči, skládají se z nich slova.

Dělení hlásek v češtině			
Samohlásky	krátké	a e i o u	
	dlouhé	á é í ó ú	
Souhlásky	párové	znělé	b v d ď z ž g h hlasivky se rozkmitají ř (řeka, dřevo) v sousedství samohlásky nebo znělé souhlásky
		neznělé	p f t ť s š k ch hlasivky se nerozkmitají ř (tvář, tři) na konci slova nebo v sousedství neznělých souhlásek c ě*
	nepárové	znělé	r l m n ň j
Dvojhásky		ou (poupě)	au, eu v přejatých slovech

* Hlásky [dz] a [dž] jsou znělé varianty hlásek [c] a [č] – leckdo [ledzgo], léčba [lédžba].

Hláska a písmeno

Hlásku vyslovujeme a písmeno píšeme.

Není vždy shoda mezi zvukovou a psanou (grafickou) podobou slova.

Jedno písmeno nemusí odpovídat jedné hláске (pěkně [pjekně]).

Jedna hláska se může psát dvěma způsoby:

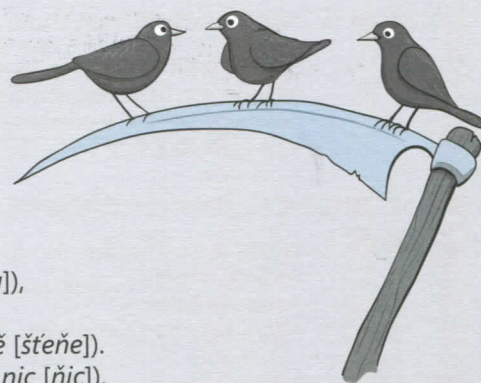
- [i, í] – i, í / y, ý (kosi, mít × kosy, mýt), ve výslovnosti není rozdíl,
- [ú] – ú, ů (úl, zúčastnit se, trojúhelník × kůň, domů).

Písmeno ě může mít několikerou výslovnost:

- po b, f, p, v se vyslovuje [j + e] (bělit [bjelit], pěna [pjena], věda [vjeda]),
- po m se vyslovuje [ň + e] (měl [mňel]),
- slabiky dě, tě, ně se vyslovují [ď + e], [ť + e], [ň + e] (děti [ďeti], štěně [štěne]).

Slabiky di, ti, ni se vyslovují [ď + i], [ť + i], [ň + i] (div [ďif], ticho [ticho], nic [ňic]).

Slabiky dí, tí, ní se vyslovují [ď + í], [ť + í], [ň + í] (díl [ďíl], tíha [tíha], zadní [zadňí]).

Spisovná výslovnost

se řídí určitými závaznými pravidly.

Hlásky musíme vyslovovat správně – s náležitou délkou a zvukovou podobou ([dolú], [žába], [zelí], [sem], [haló]); ([řepa], [radost], [student]).

Spodoba znělosti

Skupinu souhlásek párových (ve slově nebo na rozhraní předložky a dalšího slova, pokud se vyslovují dohromady), které se liší znělostí, vyslovujeme zněle, nebo nezněle podle poslední souhlásky:

^{ZN} nožka [noška] ^{NN} sbírat [zbírat] ^{NZ} ^{ZZ} vzpomínat [fspomínat] ^{ZZN} ^{NNN}

Skupinu sh vyslovujeme [zh] ([zhoda] – na Moravě a ve Slezsku) nebo [sch] ([schoda] – v Čechách).

Souhláska [v] spodobu nezpůsobuje [kvjet].

POZOR

Na konci slova se znělé párové souhlásky vyslovují **nezněle**, **led** vyslovujeme [let].

Základní pravidla spisovné výslovnosti

Dvě stejné souhlásky (stejně i spodobou) můžeme vyslovovat jako hlásku jednu, pokud to nebrání srozumitelnosti (kamenný [-n-], rozsazovat [rosazovat], ale racci [racci] musíme odlišit od raci [raci]).

Souhláskové skupiny uvnitř slova

- -ds-, -ts- vyslovujeme jako [-c-] (lidstvo [lictvo], dětství [ďectví]),
- -dš-, -tš- vyslovujeme jako [-č-] (většina [večina], lze vyslovovat i plně).

Obvykle zjednodušujeme výslovnost slov: dcera [cera], srdce [srce], ctnost [cnost].

Počáteční j- obvykle nevyslovujeme ve tvarech sponového a pomocného slovesa být (jsem [sem], jsi [sí], jsme [sme], jste [ste], jsou [sou]).

Ostatní skupiny souhlásek vyslovujeme plně (jablko, mohl, hřebík, lžíce, který, půjdeme, lepší, řemeslník).

Zvuková stránka slova

Slovní přízvuk

Hlavní slovní přízvuk je na první slabice slova, nebo přechází na slabičnou předložku vlastní (*lavice, na lavici*).

Neslabičné předložky (*v, k, s, z*) nemají vlastní přízvuk a vyslovují se s první slabikou následujícího slova [*vlavici*].

Vlastní jednoslabičné předložky přízvuk nemívají, následuje-li po nich slovo dlouhé nebo pro výslovnost obtížnější (na *nejnepřístupnějším místě*).

Vedlejší slovní přízvuk mohou mít delší slova na lichých (třetí, páté) slabikách (*citoslovce*), ve složených slovech někdy na sudých (čtvrté, šesté) slabikách (*červenozlutý*).

Příklonky

jsou nepřízvučná slova (přiklánějí se ke slovům předcházejícím):

- krátké tvary zájmen: *mě, tě, se, ho, mi, ti, si, mu, ji, jí, nám, nás, vám, vás, jich, jim, jím, ním, něm, nich, ně, ní, něj, mnou, jej,*
- tvary slovesa *být*: *by, bys, bych, jsem, jsi, je, jste, jsou,*
- *však.*

Předklonky

jsou nepřízvučná slova (přiklánějí se ke slovům nadcházejícím): *a, i, až, že.*

Zvuková stránka věty

Druhy vět	Vyjadřují	Charakteristické prostředky	Melodie	Koncové znaménko	Příklad
Oznamovací	tvrzení, oznámení	oznam. a podmiň. slovesný způsob	klesavá	tečka .	<i>Auto zastavilo před domem.</i>
Rozkazovací (žádací)	vybídnutí, rozkaz, zákaz	rozkazovací slovesný způsob	klesavá (stoupavě klesavá)	tečka vykřičník .!	<i>Stůjte!</i>
Přací (žádací)	přání	částice na 1. místě; oznam., podmiň. a rozkaz. slovesný způsob	stoupavě klesavá (klesavá)	vykřičník ! . tečka	<i>Kéž bychom vyhráli!</i>
Tázací	doplňovací	dotaz, otázka nelze odpovědět ano–ne	stoupavě klesavá (klesavá)	otazník ?	<i>Kam půjdeme odpoledne?</i>
	zjišťovací	lze odpovědět ano–ne	stoupavá	otazník ?	<i>Snídáte ráno?</i>

POZOR

Věty zvolací nemají vlastní formu. Jsou to věty oznamovací, tázací nebo přací, které jsou vysloveny s citovým zaujetím se stoupavě klesavou melodií.

Píšeme za nimi vykřičník. (*Vrátili jsme se teprve včera! Cos to udělal! Tomu by nikdo nevěřil! Ať už přijde!*)

Důraz

je zesílený slovní přízvuk, slouží ke zdůraznění určitého slova ve větě.

Klademe ho:

- v psaném projevu
 - zpravidla na konec věty (*Omluvenky předkládal včas.*),
 - silněji slovo zdůrazníme, posuneme-li jej na začátek věty (*Nikdy jsem se tam nevrátil.*);
- v mluveném projevu na kterékoliv slovo ve větě beze změny slovosledu (*Jan se narodil v neděli.*).

Tempo, pauzy

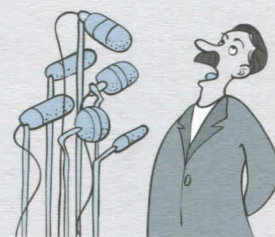
V mluveném projevu dbáme na tempo řeči.

Tempo musí být přiměřené **obsahu a posluchači** (příliš rychlé znesnadňuje porozumění, příliš pomalé unavuje posluchače).

S tempem souvisejí také **pauzy** (přestávky v řeči).

Správným kladením pauz členíme projev na **úseky**, které spolu obsahově souvisí, a tím napomáháme porozumění projevu.

Pauzy obvykle klademe tam, kde je v psaném projevu čárka, ale pauzu můžeme dát i tam, kde čárka není.

Pravopis a výslovnost přejatých slov

jsou dány stupněm přizpůsobení cizích slov domácí slovní zásobě (volejbal × baseball [bejzbol], Vídeň × Dublin [dablin]).

POZOR

Všimněte si psaní a výslovnosti těchto slov:

praxe × *existence*

kino × *kynologie*

literatura × *manikúra* × *túra*

TVOŘENÍ SLOV A STAVBA SLOVA

Tvoření slov

Slovní zásoba

jsou všechna slova a slovní spojení daného jazyka. Neustále se mění a obohacuje, protože vzniká potřeba pojmenovat nové skutečnosti. Nová slova vznikají:

- tvořením nových slov (*sjetina*, *zviditelnit*),
- přejímáním slov z cizích jazyků (*foťbal*, *internet*),
- spojováním slov v sousloví (*horské kolo*),
- vznik nových významů slov (*koš* – cíl útoku v košíkové).

	Způsob tvoření	Příklad	Poznámka
Odvozování	slova odvozená <ul style="list-style-type: none">• příponami• předponami• předponou + příponou• předponou + koncovkou	<i>letadlo</i>	
		<i>přečíst</i>	
Skládání	spojeniny vlastní <ul style="list-style-type: none">• vznikají složením dvou i více slovotvorných základů, nelze je rozdělit na původní spojení slov	<i>velk/o/město</i> <i>list/o/pad</i>	vložené spojovací samohlásky: -o- (<i>vod/o/vod</i>) -e/ě- (<i>zem/ě/měřič</i>) -i- (<i>pět/i/stup</i>)
	spojeniny nevlastní (spřežky) <ul style="list-style-type: none">• vznikají spojením celých slov	<i>oka/mžik</i>	
	Zkracování	písemné (iniciálové) zkratky <ul style="list-style-type: none">• vznikají z počátečních písmen jednotlivých slov	ČR [čé-er] DAMU [damu]
Zkracování	zkratková slova <ul style="list-style-type: none">• vznikají spojením počátečních hlásek nebo slabik slov několikaslovného názvu	Čedok (Česká dopravní kancelář), v Čedoku, s Čedokem	píší se s velkým počátečním písmenem, skloňují se
	zkratky jiného druhu <ul style="list-style-type: none">• zapisuje se buď jen první písmeno slova (slov) a ukončují se tečkou,• nebo se vypíše první a poslední písmeno slova a píše se bez tečky**	<i>p.</i> (<i>pan</i>) <i>atd.</i> (<i>a tak dále</i>) <i>pí</i> (<i>paní</i>) <i>ks</i> (<i>kus</i>)	

* Slovo ČEZ můžeme vyslovovat jako slovo a jako slovo ho i skloňovat (ČEZ – ČEZu).

** Slovo viz není zkratka, ale celé slovo (rozkazovací způsob od slovesa vidět), píše se bez tečky.

Slovo tvorný rozbor:
 odvozené slovo: *pralesní*
 základové slovo: *prales*
 slovo tvorný základ: *prales-*
 slovo tvorný prostředek: *-n(i)*

Stavba slova:
 předpona: *pra-*
 kořen: *-les-*
 přípona: *-n-*
 koncovka: *-í*

POZOR

lékař – slovo bylo odvozeno příponou *-ář* od podstatného jména *lék* → jméno konatelské
řidič – slovo bylo odvozeno příponou *-č* od slovesa *řít* → jméno činitelské

VÝZNAM SLOVA

Slova jednoznačná a mnohoznačná

Slova jednoznačná

jsou slova, která mají jen jeden věcný význam (*Eva, Brno, kopretina, sobota, sloveso*).

Slova mnohoznačná

jsou slova, která mají svůj základní (původní) význam a další významy, jež vznikly přenesením slova na věci, které s původní skutečností nějak souvisí (*koruna – ozdoba hlavy kruhového tvaru [odznak panovnické hodnosti], jednotka měny v některých státech, rozvětvená listnatá část stromu*).

Synonyma, antonyma, homonyma

Synonyma	slova souznačná	mají stejný nebo podobný význam	<i>hezky – pěkně</i>
Antonyma	opozita	slova s opačným významem	<i>dobry × špatny</i>
Homonyma	slova souzvučná	stejně znějí, ale mají zcela odlišný význam i původ	<i>jeřáb (strom) × jeřáb (stroj)</i>

Odborné názvy

Odborné názvy (termíny)

jsou slova s přesným významem a jsou jednoznačná (*přísudek, aminokyselina, fejeton*).

TVAROSLOVÍ

Slovní druhy

Ohebné slovní druhy	1. podstatná jména	názvy osob, zvířat a věcí, vlastností, dějů a vztahů	<i>dívka, zebra, kolo, starostlivost, malování</i>	<i>skloňují se</i>
	2. přídavná jména	vyjadřují vlastnosti osob, zvířat, věcí a jevů označených podstatným jménem nebo jejich význam jinak blíže určují	<i>červený, klidný, babiččin, jarní</i>	<i>skloňují se</i>
	3. zájmena	zastupují podstatná a přídavná jména, ukazují nebo odkazují na ně	<i>ty, ta, všichni, jenž, kdosi, žádná</i>	<i>skloňují se</i>
	4. číslovky	slova významu číselného, označují např. počet, pořadí	<i>dva, třetí, patery, několik, pětkrát</i>	<i>skloňují se</i>
	5. slovesa	vyjadřují děj, a to činnost nebo stav	<i>psát, ležet, zčervenat</i>	<i>časují se</i>
Neohebné slovní druhy	6. příslovce	určují místo, čas, způsob, míru, příčinu dějů nebo vlastností	<i>doma, včera, hezky</i>	<i>Nemění svůj tvar, nesklonují se ani nečasují.</i>
	7. předložky	vyjadřují totéž co příslovce, ale jen ve spojení se jmény; pomáhají určit pád jména	<i>pod, před, mezi, kolem, v, k, na</i>	
	8. spojky	spojují slova nebo věty	<i>a, i, ale, že, nebo</i>	
	9. částice	zdůrazňují slova, uvozují věty nebo naznačují jejich druh	<i>kéž, nechť, ano, ne</i>	
	10. citoslovce	označují hlasy a zvuky nebo vyjadřují city, vůli a náladu mluvčího	<i>hať, au, haló</i>	

Pozn.: některá slova mohou vyjadřovat (dle užití) i více slovních druhů, např. *jí*: *Podívej se jí do očí.* (zájmeno) *Pavel jí rychle.* (sloveso)